

Etnologisch- religionswissenschaftlicher Kurs¹ für die Länder von Mittel- und Osteuropa, St. Gabriel, Mödling bei Wien 17.—20. Juli 1923.

Generalni odbor »Semaine d'Éthnologie-religieuse« (isporodi: »Bogosl. Smotra« g. 1923. svezak I. str. 72.) rješio je, da se buduća internacionalna »Semaine« održi g. 1925. u Milano. Da ipak, iza tako uspjeloga zasjedanja prošle godine u Tillbourgu, ne bi interes za etnološko religijski rad jenjao i da bi se pribralo što više radnika na tom vrlo znamenitom naučnom polju: spremio je odbor ove godine naučni etnološko religijski kurs za zemlje srednje i istočne Evrope u ognjištu nove kulturno-historijske škole, u St. Gabrielu kraj Mödlinga kod Wiena dne 17.—20. srpnja

Osnivači ne će ni »Semaine« da zovu kongresom, ma da na »Semaine« govore samo istraživalci gotovo svih kulturnih naroda o pitanjima općene znamenitosti za kulturu roda ljudskoga, te joj zato punim pravom pristaje to ime. Pogotovu onda ne smijemo, da ovaj »Kurs« zovemo drugojačije, nego što hoće priređivači. A ako ga tako shvatimo, da je to bio samo kratki naučni tečaj za akademski izobraženo slušateljstvo, kojemu je trebalo otvoriti pogled u cilj, zadaće i metode poredbene znanosti religijâ, u etnologiju, njenu osnovnu znanost, i u prehistoriju i linguistiku, njene pomoćne znanosti: onda valja reći, da je taj »kurs« savršeno uspio, i to nesamo radi zaokružene cjeline raspravâ, koje otvaraju jedinstven vidik na ovu savremenu znanost, već i radi neobične spreme ogromne većine predavača. Predavali su svjetski priznati stručnjaci i profesori: linguist i etnolog O. W. Schmidt, indolog i etnolog O. W. Koppers, prehistoričar O. Menghin, kritički historiograf O. P. Pinard de la Boullaye, psiholog i teolog Wunderle, linguist i biblicist G. Klameth. Svestrani pogled, dubina istraživanja, oštromno zamjećivanje zbiljske istine, jasnoća i

¹ Radi tehničkih zapreka nije moglo ući u br. III. »B. S.« makar je pravodobno stiglo početkom avgusta. Op. uredništva.

objektivnost predočavanja — glavne su odlike ovih ne lakih rasprava. Na ponos i zadovoljstvo svojih vođa i učitelja — da slušatelje i ne spominjemo — časno su i dostojno izvršili svoju zadaću i mladi revni istraživači etnološko religijske struke: O. P. Schebesta, prof. dr. Ehrlich (Ljubljana) i dr. A. Gahs (Zagreb). Ljubljanski prof. dr. Ehrlich, makar učenik Oxforda, priklonio se svojim studijem St. Gabrielskoj školi, i istakao se na ovom kursu duhovitošću, slikovitošću i jasnoćom predavanja tako, te se može reći, da njegovo prvo predavanje (»Der Gottesbegriff in den Urkulturen: der Ein- und Hochgott«) treba vrstati među najuspjelija predavanja »Kursa«. To više, što se u rješavanju nekih problema (u oba predavanja) razilazi od ostalih stručnjaka. Daljnja istraživanja pokazat će, da li će se njegove misli održati. Sudimo, da je glede inicijacija kao primacijalnih žrtava mladosti na ispravnom putu, dok držimo, da se iz sahranjivanja mrtvih može i nešto pozitivno izvesti. Iz Slovenca g. dra Ehrlicha istakao se na kurzu i mladi radnik Irvat g. Dr. A. Gahs u temi: »Frühere evolutionistische und etzige kulturhistorische Methode«. Ovu tešku, opsežnu i suho-arnu raspravu držao je Dr. Gahs u njemačkom nematerinskom jeziku lakim slogom, a začinio je konkretnim primjerima iz vlastitoga upotrebljavanja metode u istraživanju uralo-altajskih aroda. Radi bistroga pregleda i novih originalnih dokaza rekao je općeno priznanje. Sam »magister scholae« O. W. Schmidt izrekao je svoju veliku radost za to predavanje, jer, ču, ima i sam od njega mnogo koristi radi iznesenoga etnološkoga materijala sjeverne Azije. Misionari: O. G. M. Stenz S. D. i O. P. Schumacher W. V. predočili su živahnim bojama: vi vjerovanje Kineza, drugi plemena Ruanda u istočnoj Africi. Uročitno su slušatelji zadivljeni slušali O. Schumachera, kad — jasnije od ikakva mikrofona — imitirao govor toga plemena i čitao neke bilješke u njihovu foničkom jeziku. Da je još predavača neznabožačkih misterija (budimpešt. prof. dr. M. Koskó i Domkurat u St. Pöltenu K. Frank) bilo više kritičniji i samostalnosti, a manje znakova početništva: trebalo bi i, da je ovaj kurs bio hors concours.

Pokušat ćemo, da ga u glavnim crtama skiciramo.

Nakon svečanoga otvorenja (vidi »Katol. List« dne 26. 1923. br. 30. str. 352.) trebalo je, prema programu, prvoga

dana predočiti povijest etnologije i povijest znanosti religijâ, njihove dojakošnje škole i teorije, i napokon sadašnje stanje, naročito pomagala i metode za naučno istraživanje.

I. Karakteristika prakulture: monoteizam i monogamija.

Raspravu je uveo O. W. Schmidt s temom: »Die negative und die positive Bedeutung der Religionswissenschaft in Vergangenheit und Gegenwart«. Zadaća je znanosti religijâ, da poređenjem svih religija i religioznih pojava steče pogled u prirodu i podrijetlo religije uopće, da zagleda u njenu povijest i da upozna njen razvoj. Evolucionističke škole obuhvatile su u raspravi i objavljenu vjeru. Mi katolici prepuštamo raspravu o objavljenoj vjeri teologiji, jer je to njena naročita zadaća, te građu za poređivanje sabiremo iz ostalih religija, koje su ili čest objave ili priprava za nju. Znanost religijâ je dio etnologije. Dok je etnologiji cilj, da pribere, istraži i prouči svu skupinu rada ljudskoga duha, gdje se i kakogod se to djelovanje očitovalo: znanost religijâ hoće da skupi, istraži i prouči na šire i na dublje osobitu pojavu ljudskoga duha, koja se očituje svuda, gdje se i otkako se javlja čovjek — pojavu religioznu. Ali bez etnologije, znači: bez dobroga etnološkoga školovanja, ne može ni znanost religija da postigne sigurne i istinite rezultate. Nova kulturno-historijska metoda etnologije, koja pomoću kulturnih okruga otkriva prostorne, vremenske i kauzalne veze pojedinih elemenata ljudske kulture, daje znanosti religijâ na ruke objektivne kriterije forme i kvantiteta. Ovi kriteriji mogu da moralnom sigurnosti odrede i smjeste: kamo, u koje doba (relativnom, ne apsolutnom kronologijom) i kojoj uzročnoj vezi pripada pojedina religiozna pojava ili pojedina religija čovjeka. Kriterij je jak, jer je određena religija u svezi sa određenom socijalnom formom i sa određenom materijalnom kulturom, i to u svezi ne kauzalnoj već naprosto faktički, dakle u svezi historijskoj. Ovi kulturni okruzi, što ih iznalazi nova etnološka metoda, osvjetljuju i oživljuju relikvije pradavne prošlosti čovjeka, što ih iz geoloških naslaga iskapa prehistorija. Jer naime kulturni okrug obuhvata određenu materijalnu, određenu socijalnu i određenu religioznu kulturu čovjeka i to — kako je do sada utvrđeno — uvijek i posvuda bitno jednaku: u moralnom smo

pravu — metafizike tu nema — da izvedemo zaključak, da određenoj otkrivenoj prehistoričkoj materijalnoj kulturi pripada određena socijalna i religiozna kultura, kako ju danas nalazimo u okrugu takove materijalne kulture. Ova konstatacija faktične unutarnje veze kulturnih elemenata nije samo u korist prehistorije, već posredstvom prehistorije vraća se opet u korist znanosti religijâ. Prehistorija stvorila je svojom, od naše različnom, metodom naučno utvrđenu relativnu kronologiju, što ju je ona sama za sebe svojim metodama pronašla. Kad smo ovim pozitivnim putevima etnologije i prehistorije odredili relativnu starost pojedinih grupa religioznih pojava ili religijâ i tako saznali faktički njihov vremenski poredaj bez obzira na to, da li nam se takav razvoj čini ascendentnim ili descendentnim ili krivuljastim, kad dakle ustanovimo objektivnu povijest religioznih pojava: onda istom treba da znanost religija upotrijebi psihologiju, da pogleda u faktičnu dušu toga čovjeka, koji je iznosio te pojave, te da istumači, kako je to po psihološkim zakonima moglo da se događa. Obrnuto postupala je evolucionistička škola, koja se zato naziva psihološkom. Ona je zamislila, psihološki iskonstruisala potpuno aprioristički — dakle neznanstveno — mogućnost kulturnoga razvoja čovjeka od najnižega, surovoga, odurnoga, živinskoga sveder postupno k višemu, ljepšemu, plemenitijemu, ljudskomu, i to na svim poljima kulture posvuda jednako. Tu apsolutnu mogućnost postavio je evolucionizam za princip, pretpostavio je kao činjenicu. Na osnovi toga apriorističkoga načela radila je poredbena znanost religija od pedesetih godina prošloga stoljeća i prema tomu načelu grupirala činjenice, što ih je etnologija otkrivala naročito kod primitivnih naroda. Rezultat je toga savršeno neznanstvenoga rada bio naravno: da je uistinu zbiljska natprirodna objavljena vjera — nemoguća. To je bila njena negativna znamenitost, što su joj je dugo pridavali mnogi inteligenti. Još je i danas podržava liberalna protestantska teologija, kapitalistička sociologija i socijalistička nauka o nacionalnoj ekonomiji. Tako se ona i danas još propagira i popularizira i sa univerzitetskih katedri, ma da je danas faktično stanje etnologije, prehistorije i znanosti religijâ bitno drugojačije.

Na pr.: Iza J. Bachofen-a (Das Mutterrecht 1861.) i H. L. Morgan-a (Ancient Society 1877.) gotovo općeno se prihvatila u liberalnoj sociologiji za porodicu ova postupnica: 1. iznajprije da je bio neograničeni promiskuitet; 2. porodica na osnovi krvnoga srodstva t. j. ženidba zabranjena između roditelja i djece uopće u izravnoj liniji; 3. porodica Punalua t. j. zabrana braka i među braćom i sestrama, onda uopće u vlastitoj porodici; ali da je bio i u tom stupnju slobodan pristup svih muškaraca jednoga plemena k svim ženskinjama druge grupe (Gruppenhe); 4. porodica u parove s materinskim pravom (syndasmička porodica), počeci individualnoga braka, više porodica živi zajedno, polygamija, nesigurnost oca; 5. patriarkalna porodica, polygamija, zajedničko stanovanje pod vlasti najstarijega muškoga člana, glave porodice; 6. na posljetku da se razvila monogama porodica. — Ovu su postupnicu Morganovu naročito isticali i branili socijalisti (pradavni promiskuitet, materinsko pravo, prakomunizam i t. d.). — Danas su tu samovoljnu hipotezu, u prvom redu zaslugom rada kulturno historičke škole u etnologiji, napustili prvi autoriteti gotovo sasvim, jer je činjenicama dokazano, da **prakultura čovjeka poznaje samo monogamiju**. [Isporedi dokaze i autoritete u Anthropos B. XIV./XV. g. 1919./20. S. 546—563. S. 1123, B. XVI./XVII. g. 1921./22. S. 488, 494, 505. Vidi i članak o »Semaine« u Tillburgu, Bog. Smotra 1923. Svezak 1. str. 65.]

Odvraćanje od evolucionizma, svršeno u sociologiji, nastavlja se sada i u znanosti religija. I opet neumornim detaljnim istraživanjem radnika kulturno historičke škole, koja je nepobitno dokazala, da **prakultura priznaje Najviše Biće** gotovo bez ili barem bez većih zabluda animizma, magizma, totemizma. O **prvotnom ateizmu pračovjeka nema danas iza ovih radova ni govora**. Neki etnolozi ne će još da prvotnu religiju najstarijih poznatih plemena na zemlji nazovu monoteizmom, makar priznaju originalni karakter i visoku etnološku starost Najvišega Bića (n. p. Durkheim, Beth, Söderblom, Otto, K. Th. Preuss — većinom pristaše teorije o početnom magizmu ili barem misli, da se magizam i religija istodobno razvila iz vjere u neku neosobnu, nadčutilnu, višu silu). Tako na pr. piše K. Th. Preuss (Psycho-

logische Forschung, Berlin B. II. 1922. S. 164.): »Alle Forscher, die sich bewusst mit der Höchsten Gottheit beschäftigt haben, sind heute darüber einig, dass sie nicht eine Entwicklungsspitze, ein gedanklicher Schlusstein für den Bau des Göttertempels ist, sondern ein frühes religiöses Erzeugnis sein kann.« Jednako piše James H. Leuba, da najveća većina antropologa (etnologa) priznaje općenito postojanje vjere u Najviše Biće: »The general existence of the belief in High Gods is now accepted by most anthropologist.« (Isporedi o cijelom tomu najnoviji broj *Anthropos* B. XVI.—XVII. [1921./22.] Heft 4, 5, 6. S. 1006—1057. P. W. Schmidt: »Der Ursprung der Gottesidee«). Drugi izrijeком pobijaju različne dojakošnje teorije o prareligiji (animizam, magizam, totemizam i t. d.), i to činjenicama, što ih iznose radnici kulturno historičke škole. Tako: Dr. K. Österreich (Einführung in die Religionspsychologie, Berlin 1917.), John R. Swanton, Dr. A. L. Kroeber, R. B. Dixon, Fr. Krause, Dr. Frederik Schleiter, A. A. Goldenweiser, C. Brockelmann, Dr. A. W. Nieuwenhuis, da i sam R. Pettazzoni. Ujedno priznaju i vjerovanje u Najviše Biće u najstarijih primitivnih naroda. Kroeber ga je naročito sam dokazao za centralno kalifornijske Indijance, za najstarije i najprimitivnije pleme cijele Amerike. Dixon opisuje lik Stvoritelja kod jednoga od tih plemena, Maidu zvanoga. To nam opisivanje stvara čisti pojam kršćanskoga creatio ex nihilo. Semitist C. Brockelmann (»Allah und die Götzen, der Ursprung des vorislamischen Monotheismus« — *Archiv für Religionswissenschaft* XXI. [1922. S. 99—121]) dokazuje za pramonoteizam Arapa, da ne potječe ni od kršćanstva, ni od židovstva, ni od starijeg božanstva Hubal, ni da je (Wellhausen) apstrakcija iz animističkoga božanstva. Predislamski Allah je stvoritelj neba, zemlje, čovjeka, ar Rahman = Milosrdni. Tako Schröder Najviše Biće Indoevropljana, Söderblom N. B. Schlang-Ti Kineza, Bröckelman N. B. Semita dovode u svezu sa likom N. B. u Primitivnih.

Priznavanje Najvišega Bića, kao prvotno vjerovanje čovjeka, danas je toliko napredovalo u priznatom naučnom svijetu, te je samo pitanje kratkoga vremena, da će ovo nazaranje potpuno prodrijeti. Time se nesamo sociologija već i znanost religija sasvim odvrtila

od evolucionizma. U tom je pozitivna znamenitost savremene znanosti religija. Danas, iza kako je etnologija pomoću nove svoje kulturno historičke metode iznijela ova svoja epohalna otkrića u sociologiji i znanosti religija: ne može se više održati evolucionističko-socijalistička teza, da se sve ljudsko življenje, razvijanje i napredovanje osniva na elementu gospodarskom, zemaljskom, materijalnom. Danas je nauka osvijetlila **religiju** kao najznamenitiji element kulture, koji duboko utječe na sve druge kulturne elemente: na društvo, na gospodarstvo, na etiku, na umjetnost. Nauka pokazuje u povijesti kulture i to, da je religija jedini element od trajne, vječne vrijednosti, koji može da bude sigurna osnovica za svaku kulturu uopće.

Očito je, od kolike je znamenitosti ova znanost religija za apologetiku, egzegezu, dogmatiku i etiku. Sad bolje shvaćamo Objavu, kad bolje poznamo razvoj i granice »prirodne« religije. Na dlanu je, da se iz ove ili točnije iz ovakovih »prirodnih religija« nije mogla razviti ona uzvišena, što nam se kazuje u Starom i Novom Zakonu. Ove su religije po Božjem dopuštenju i po Božjoj providnosti mogle da budu priprava za Objavu, koliko su u nekim svojim obredima podržavale onu neodoljivu čežnju čovjeka za božanskim ili su odvratnošću nekih svojih čina izazivale u ljudskoj duši duboko skrivenu želju, da bi Bog došao i pomogao čovjeku na pravi put.

II. Povijest i metoda znanosti religija.

Iz predavanja O. W. Schmidtova izbija evidentno: prvo, negativno: bankrot psihološkoga evolucionizma, i drugo, pozitivno: znamenitost kulturno historičke škole u etnologiji, sociologiji i znanosti religija. Prirodno je pitanje: zašto je evolucionizam kraj toliko škola i toliko inače znamenitih naučnjaka u glavnom ipak svršio negativnim rezultatom; i opet: zašto je historička škola u relativno kratko vrijeme i s malo naučnih sila postigla tako goleme uspjehe?

Na ta nam pitanja kritički odgovora O. Pinard de la Boullaye D. I. u dva predavanja, koja se među se nadopunjuju: »L'étude comparée des religions depuis le

milieu du XIXe Siècle« i »Méthode comparative«, i Dr. A. Gahs u predavanju: »Frühere evolutionistische und jetzige kulturhistorische Methode«.

Rasprava i O. Pinarda i dra A. Gahsa dokazuje, da je glavni razlog, što brojne evolucionističke škole (već od Hegela) nisu uspjele da predoče istinski razvoj ljudske kulture u tom, što su pošle sa neispravnoga filozofskoga stajališta ekstremnog idealizma, pozitivizma i agnosticizma, i što su prema tomu i za djelovanje slobodnoga ljudskoga duha upotrijebile samo čisto fizikalnu, prirodoznanstvenu metodu eksperimenta i opservacije. Mjesto da objektivnim kriterijima istražuju povijest ljudske kulture, evolucionisti su u povijesti ljudske kulture na cijeloj zemaljskoj kruglji zapravo tražili dokaze za svoju filozofsku bazu.

A. Pinard vodi nas u aeroplanskom lijetu kroz povijest sedam škola i još više metoda u poredbenoj znanosti religija, od polovine XIX. vijeka amo. Niz otvara škola filološka (Bournouf, Max Müller), koja na osnovi poredbene lingvistike tumači religiju, isprva relativno čistu, kasnije utjecajem govora, mitologijom, iskvarenu: nomina numina. — Škola antropološka stoji pod utjecajem teorijâ Darwina i de Lamarcka. Načelo joj je: razvoj od najsirovijega k naj-savršenijemu. Po hipotezama, što koji uzima za motiv postajanja religije, izradila je ova škola više sistema. Tako: H. Spencer: manizam; E. B. Tylor: animizam; (Comte i) J. Reville: naturizam; K. Th. Preuss, R. R. Marett: dinamički magički preanimizam; Vierkandt, Huber, Mauss, R. Smith, Frazer, Reinach: totemizam. Imena sistemâ kazuju ideju, gdje treba tražiti izvor religiji. Žestoki protest i reakciju digao je napokon protiv svih ovih sistema dugogodišnji pristaša i branitelj Tylorovog animizma: A. Lang sa svojom teorijom: teistički preanimizam, jer je kod najstarijih primitivnih nađen čisti teizam bez truna animizma. Pored njega, a pogotovu iza njega protestirali su protiv izvoda ove škole i to s obilnim naučnim aparatom: W. Schneider, L. v. Schroeder, O. W. Schmidt. Zasluge su antropološke škole, što je sabrala ogromnu skupinu činjenica iz življenja primitivnih naroda i na osnovi toga prisilila filologe,

da svoju jednostavnu metodu upotpune i revidiraju. Ali su njezine pogriješke daleko veće, jer su odnemarili geografiju i kromologiju, a uveli praksu, da kao dokaz uzmu činjenicu bilo iz kojega plemena i bilo iz kojega doba, kad im treba da dokumentima utvrde svoj sistem. Pogotovu ne može da se održi totemizam kao univerzalni tumač religioznih pojava već zato, što nije univerzalno raširen u primitivnih plemena, a onda nije posvuda iste vrste, i napokon: to je pojava socijalna, juridička, a ne religiozna. — **Socijološka škola** nastaje utjecajem A. Comte-a. Zapravo je njegova kreacija. Sociologija ima da nadomjesti teologiju, jer društvo zauzima mjesto Boga. Konsekventno, jedino je ispravan i na mjestu: kult humaniteta. Društvo je neka *qualitas sui generis*, pogotovu ga takovim drži primitivni, koji ne poznaje normalne kauzalnosti, kojemu je misao zavijena u misticizam, koji sudi prelogički i zato prirodno stvara svojom bujnom fantazijom mit. Tako je od mita nastala religija. Metoda je kao i u antropološkoj školi. Tu se ističu: Nijemci: M. Lazarus, Steinthal, W. Wundt; Francuzi: E. Durkheim, H. Hubert, M. Mauss, L. Lévy-Bruhl. — **Panbabilonistička škola** vraća se u tumačenju podrijetla religije k naturizmu ili mitologiji nastaloj u Babilonu pod moćnim dojmom prirodnih pojava i zvijezda (E. Stucken, H. Winckler, A. Jeremias; autoritativno protestuju protiv toga naivnoga tumačenja: F. X. Kugler D. I., G. Maspero, E. Meyer). — Utjecajem N. Fréreta i K. O. Müllera nastaje napokon u Francuskoj škola historička, koja se odvraća od pogriješaka komparativne metode i počinje historičkom metodom da studira ljudsku civilizaciju (G. Wissowa, Fr. Cumont, G. Maspero, J. Toutain, M. J. Lagrange R. P., E Meyer). — Nekako istodobno počinju da rade i znameniti osnivači škole kulturno-historičke: F. Graebner, B. Ankermann, W. Foy, O. W. Schmidt, O. W. Koppers i drugovi. — **Psihološke škole** javljale su se tu i tamo s različnih stajališta: sentimentalistička, koja nosi svoju lozu još od Schleiermachera; idealistička (Vacherot, R. Eucken); patološka (Charcot, Ribot, P. Janet); pragmatistička (W. James, Th. Flournoy); biološka (J. H. Leuba); kao reakcija: intelektualistička agnostička (J. B. Pratt, H. Delacroix); intelektualistička katolička: Kleutgen, G. Wun-

derle, Fra A. Gemelli, Lindworsky D. I., Pachen, J. Maréchal, L. de Grandmaison. — O cijelom ovom historijatu isporodi djelo istoga pisca: Pinard: »L'étude comparée des religions« t. I. Paris, Beauchesne 1922. p. 340 sq.

Međutim ne valja komparativnu metodu u znanosti religija zabaciti. Ona može da izvrsno posluži u unutrašnjem poređivanju (analitički) i u spoljašnjem (sintetički). I to u: hierografiji, kad se religiozni fenomeni opisuju; u hierologiji, kad se općeni zakoni izlažu, i u hierosofiji, kad se na osnovi ovoga obojega iznose posljednji uzroci religije. Pri tom poslu ne valja imati na umu ni dogmatska ni filozofska već ova kritička načela: a) u svakoj manifestaciji ljudskoga djelovanja jest najznamenitiji elemenat ideja, što ga provejava; b) čest možeš da egzaktno shvatiš samo onda, ako je gledaš u svezi sa organskom cjelinom, u kojoj se nalazi; c) jednoličnost nekih kulturnih elemenata otkriva samo osnovnu identičnost ljudske prirode u svim krajevima i u svako doba; d) analogije među elementima, što pripadaju različnoj okolini, nisu dokazalo zavisnosti, osim ako postoje u takvom detalju, koji — barem čitav kakav je — nije mogao da bude pronađen dva puta; e) originalno — mora da je nešto novo, barem u načinu kako izvodi djelo; ali zato ne isključuje ni djelomično oponašanje, ni uzajmice; f) transcendencija bilo koje formacije je sigurna, kada su prirodni faktori nepodobni da je istumače; mimo to ne treba za transcendenciju zahtijevati kakvi određeni stupanj evidencije ili excelencije.

B. Dr. A. G a h s iznosi u kritici evolucionističke metode njenu glavnu pogrješku, što ne uzima u račun historijski karakter etnologije i znameniti faktor svake kulture: slobodu ljudske volje. Etnološkim primjerima iz vlastitoga istraživanja nekih kultura sjeverne Azije (Haruzin — kuća, Bogaras, Caruthers — religija) pokazuje, kako su neispravni principi ekstremnog i umjerenog evolucionizma. Pored toga griješi evolucionizam, jer svoju tezu dokazuje činjenicama jedamput uzetim izolirano iz preuskoga kojega kraja, pa se tako ne osvrće na zbiljske i historijske veze; a drugiput, jer ih kupi iz cijeloga svijeta uzduž i popreko, te se u tom niveliranju ne obazire na mnoge bitne različnosti, koje su od nedoglednoga značenja za vremensku i kauzalnu vezu kulturnoga razvoja. — Osnovno

načelo kulturno-historičke metode glasi: objektivnim kriterijima ne može se smjesta dokazati evolucija, ali se svestranim proučavanjem i ispravnim poređivanjem svih kulturnih elemenata može da konstatare historička-generička veza pojedinih kulturnih objekata i kulturnih pokrajina. To je početak rada, ali već i veliki dio kulturne povijesti. U tom radu pomaže vrlo mnogo linguistika, koja je već širom svijeta otkrila i dokazala genetičke veze među plemenima, danas kontinentom i oceanom odijeljenima. Treba dakle s tim historičkim i genetičkim vezama računati i nastojati ih pronaći i utvrditi. Kad je taj posao dovršen, treba pomoću objektivnih kriterija u velikom tom materijalu obresti relativnu kronologiju. Jesmo li tu sigurno uspjeli, onda istom možemo da nađemo kauzalne veze i da se latimo psihološkoga tumačenja, kako je jedno pored, iza ili iz drugoga postajalo. Tako napokon iza mučnoga rada možemo da otkrijemo i konstatiramo razvojne nizove. — Da valjano izradimo historičko-genetičke veze, treba da smo iznajprije sigurni za apsolutnu autentičnost izvora, iz kojih uzimamo činjenice. Za same činjenice vrijede dva pravila: a) ne promatraj ni jedan kulturni element sam za sebe; b) gledaj oštro, ne pusti s vida ni kakve sitnice. Kad su ovi preliminarni radovi dovršeni, treba da upotrijebiš kriterije forme i kvantiteta — jedino objektivna pomagala — i moći ćeš da nađeš: kulturnu oblast, kulturni okrug, kulturnu familiju i kulturno pleme. — Drugi su opet kriteriji, da se nađu kulturni slojevi, razvojni nizovi, kauzalne sveze, psihološka tumačenja. — Naravno, da nam je u izrađivanju svega toga potrebno mnogo različnih vrsti karti (geografskih, etnoloških, za pojedine kulturne elemente i t. d.).

* * *

Iza ovih temeljnih izlaganja prvoga dana kursa, sasvim je logički bilo, da sada predavači barem u velikim crtama pokažu, koliko je kulturno-historijska metoda pozitivno uspjela? Da li je i koliko po svojim načelima i pomagalima doista izradila kulturne slojeve kod primitivnih naroda? Može li se barem u velikim konturama zagledati u ekonomsku, socijalnu i religioznu strukturu ovih slojeva? možemo li štogod čuti naročito o razvoju ideje božanstva u tim kulturnim okruzima?

Vodi kurza savršeno su zadovoljili želji slušatelja cijelim

nizom predavanja. O. W. Koppers predavao je: »Reihenfolge und Skizzierung der Kulturkreise; Sociologie und Wirtschaft in den einzelnen Kulturkreisen«; Dr. L. Ehrlich: »Der Gottesbegriff in den Urkulturen: der Ein- und Hochgott«; O. W. Schmidt: »Der Verfall des Gottesbegriffes in den späteren Kulturen«. Na to su nadovezana, kao konkretni primjeri, predavanja: istraživača u samom kraju O. Schebesta: »Die Religionen Süd-Afrikas« i O. Koppers: »Die Religion der Feuerländer«.

III. Kulturni okruzi.

Koppers izlaže, kako je već i prije kulturno-historičke škole bilo etnologima poznato, da se kultura javlja nekako jedinstveno u određenim okruzima. Tako se govorilo o nekoj polinezijskoj, o nekoj sudanskoj, da i o melanezijskoj i Bantu kulturi. I prehistorija je poznavala na pr. sojeničku kulturu (Pfahlbautenkultur). Ali evolucionizmom preokupirani etnolozi nisu se mogli vinuti nad ovu svoju apriornu presupoziciju, i tako nisu iskoristili dobru ideju kulturnih okruga. Što više, ne poznavajući druge, već samo ove neke sigurno mlade kulture, pobrkali su etnološki studij, jer su — evolucionizmu za volju — sa pojavama, tipičnim na pr. u polinezijskoj ili sudanskoj kulturi, htjeli da obrazlože i dokažu prapočetnu kulturu čovjeka. Kulturno historička škola prihvatila je ideju kulturnih okruga, ali ju je izradila kao nauk. Nije proučila samo već poznate kulturne okruge, već je s temelja stala metodički ispitivati kulturu primitivnih naroda uopće, da bi pronašla tipični karakter (svekolike) kulture pojedinačnih plemena i većih grupa prema naročitoj osebnosti toga plemena ili te skupine plemena. Po kritičkim načelima poređivanja i kritičkom metodom (isporedi predašnja predavanja gg. Pinarda i Gahsa; str. 371. i 372.) uspjelo je pronaći i starije slojeve kulture, što više i najstarije t. zv. prakulturu. Uspjelo je otkriti ponajprije prostorne granice tih starijih slojeva a onda naći i vremenske i uzročne odnose tih različitih kulturnih skupina među se. Tako smo dobili objektivne kriterije, pomoću kojih se dade odrediti (relativna) historičko-etnološka starost pojedinoga kulturnoga okruga, a i pojedinih kulturnih elemenata, koji su od iskona osebniji za taj okrug.

Svaki naime tipični elemenat (materijalne, ekonomske, socijalne, moralne, religiozne) kulture — kazuje iskustvo — održaje se naročito u primitivnih nepismenih plemena kroz vijekove i tisućljeća žilavom ustrajnošću vazda jednak: ako ta skupina ljudi, koja je taj elemenat izumila i u toj tipičnoj formi razvila, ostanje odulje vrijeme ili potpuno ili barem dosta jako izolirana od utjecaja druge skupine, koja je opet stvorila s v o j tipični elemenat istovrsne kulture. Tako su točno određene i tipične forme u gospodarstvu na pr. u alatu, u stanovanju, u oružju. Jednako su točno određene i tipične forme ili uredbe porodičnoga i društvenoga življenja. Jednako i pojave duhovnoga religioznoga života. Kad nam tako veća skupina ljudi u cjelokupnom svom kulturnom življenju očituje bitno jednoličnu kulturnu sliku: zove se to k u l t u r n i o k r u g (Kulturkreis, cycle culturelle). Ako ta skupina ljudi, to pleme, seli: nose oni sa sobom svu svoju kulturu. Kad se dakle sigurno i dobro poznaje prvo ognjište nekoga kulturnoga okruga i njegov geografski objam, moguće je pratiti, kako je taj okrug u svom seljenju utjecao na druge kulturne okruge, što ih je putem prolazio, i opet kako su ovi ili susjedni okruzi na nj djelovali. Tako je već R a t z e l (prvi protivnik Bastianove teorije o t. zv. elementarnoj misli i misli narodâ »Elementar- und Völkergedanke«) dokazao pomoću glasovitoga luka kulturnu vezu centralne Afrike i Melanezije, a F r o b e n i u s vezu zapadne Afrike i malajo-negrtske kulture. No pravi osnivači nauka o kulturnim krugovima u etnologiji jesu: Fr. G r a e b n e r, koji je s kulturnom historičkom metodom proučio Australiju i Oceaniju (1904.); B. A n k e r m a n n, koji je jednako proučio Afriku (1904.) i O. W. S c h m i d t, koji je ispitao Južnu Ameriku i centralnu Aziju (1903. i kasnije). Svaki je od ovih autora radio nezavisno i bez obzira na drugoga. Svaki je iznio i svoje nacрте o nađenim kulturnim okruzima u svojem kraju. Poređivanjem se konstatiralo, da se određeni neki njihovi kulturni okruzi pokrivaju, jer su si realno srodni, ako im i daje svaki svoje ime (Foy ih je g. 1906. kušao označiti jednim imenom). Drugi su opet okruzi novi i originalni na pr. Graebnerov arktički, Schmidtov nomadistički okrug i t. d. Evo nacrt i poređaj kulturnih okruga, kako ih danas predočuje kulturno-historička škola: (Vidi str. 376. i 377.)

Ovaj nacrt i poredaj kulturnih okruga nije iskonstruisan apriorno, već je izrađen objektivno na osnovi realne proučene grade, kako su je stručnjaci tijekom 20 godina spominjanom metodom ispitali. A, B, C, jesu slojevi Prakulture. Gotovo je sigurno, da će ti slojevi ostati, da se i nađe još koji novi, kao što na pr. Graebner (g. 1922.) misli, da bi za arktičke krajeve trebalo u Prakulturi radi njihovih osobina uzeti posebni arktički kulturni okrug, recimo A₁. Sigurno je i to, da je od slojeva Prakulture A najstariji. Iz slojeva ili bolje reći iz cijele Prakulture razvijale se Primarne kulture: D, E, F. Ne tako, kao da se D razvio iz Prakulture, a onda iz njega E, a iz ovoga F. Primarne kulture nastaju paralelno, razvoj je disparatan, a nije snutra jedno iz drugoga. Primarne kulture se nadovezuju na Prakulturu, imaju izlazište u njoj. Što više, vrlo je vjerojatno na osnovi dojakošnjega historičko-etnološkoga istraživanja, da postoji unutrašnja kauzalna veza na pr. između F i A, D i B, E i C. Sekundarne kulture: G, H, I, jesu kulturne mješavine, a nikako razvoj, zato je teže naći njihove kauzalne veze sa Primarnim kulturama. Ipak se čini vrlo vjerojatnim, da su miješanja nastala međusobnim prodiranjem Primarnih kultura, kako je u prijegledu naznačeno. Daljnje ispitivanje i istraživanje može da izmijeni koju tu pojedinačnu sliku, kako smo je mi sebi danas na osnovi danas poznatoga materijala predočili, da je izmijeni, ispravi ili upotpuni, ali je već danas sigurno, da je naša baza i metoda ispravna, i da se njome može da dođe do historički istinitih rezultata.

Kad bude fizička antropologija donijela sigurnih rezultata i kad linguistika dovrši svoj posao i kad k tomu prehistorija iznese svoja dokazala: moći će se pristupiti izradivanju prapovijesti čovječanstva. Ali će dotle proteći možda još jedno stoljeće! Sigurno, da filozofija, naročito psihologija imade veliku riječ u tom poslu, jer etnologija radi samo o prostornim, vremenskim i uzročnim faktičkim vezama. Ali filozofija i psihologija ne smiju apriorno iskonstruisati (kao evolucionizam) svoje zamišljaje, već treba da na osnovi etnološki određenih činjenica grade svoje teorije.

Međutim je već danas sigurno, kako pokazuje nacrt i poredaj kulturnih okruga, da je evolucionistička sociologija s pro-

Nacrt i poredaj kulturnih okruga:

	Fr. Graebner za Australiju i Oceaniju (1904. i dalje):	B. Ankermann za Afriku (1904. i dalje):	W. Foy (1906. i dalje) dovodi oba srodna nacrta u sklad:
Nazivi su većinom po kraju, gdje su obretni; drugi (β) naziv je po oružju „bumerang“ – čula, što se baci i povraća; „totemistički i dvorazredni“ je nazvan po socijalnom uređenju tipičnom u toj kulturi:			
α	Tasmanska kultura	Prakultura	Prakultura
β	Bumeranska "	Bumeranska kultura	Bumeranska kultura
δ	Zapadno papuanski kulturni okrug	Istočno afrički kulturni okrug	Totemistički* kulturni okrug
γ	Istočno "	"	Dvorazredna kultura
ϵ	Melanezijska kultura	Zapadno afrički kulturni okrug	Kultura luka (Bogenkultur)
φ	Polinezijska "	Sudanska kultura	Polinezijska (sudanska) kultura
W. Schmidt (1913. i dalje)			
Naziv prema porodičnom i socijalnom uređenju		Karakteristika: u gospodarstvu:	u religiji:
A	Egzogamno-monomistički kulturni okrug	Muškarac bavi se lovom i niže vrste; žena sabire bilje	Monoteizam;
B = α	Egzogamno-spolni totemistički kulturni okrug	" "	Monoteizam;
C = β	Egzogamno-ravnopravni kulturni okrug	" "	Najviše Biće = Praded p.e. ena. Lunarna mitologija = mjesec muško.
gdje se ta kultura nalazi:		kod Pygmeja i Pygmoida u Tasmaniji i u dijelovima Jugoistočne Australije; u dijelovima Australije, u okolini izvora Nila, Indiji, Južnoj i Sjevernoj Americi.	

I. Prakultura

II. Primarne kulture	D = γ	Egzogamni kulturni okrug s očinskim pravom	Lov više vrste (hajka po revirima)	Pleme je podijeljeno u po volji egzogamne totemske skupine (članove). Doba u razredu, prerna starosti inicijacije. Očinsko pravo.	Najviše biće = Sunce (muško). Kult Prirode. Čarobnjačivo.	u nekim dijelovima Indije osobito Prednje; plemena Telugu; u dijelovima Oceanije, Afrike, Amerike i prehistorijske Evrope.
	E = δ	Egzogamni kulturni okrug sa materinskim pravom	Niža vrsta ratarstva; žena prva kopa zemlju i sadi bilje	Pleme razdijeljeno u dva egzogamna razreda. Materinsko pravo. Savezi muškaraca.	Najviše biće = Mjesec (žensko). Animizam. Manizam.	naročito u određenim dijelovima Oceanije i Sjeverne Amerike.
	F.	Kulturni okrug velike porodice s očinskim pravom	Uzganjanje blaga Nomadizam	Velika patrijaralna porodica Za ženidbu načelo krvnog srodstva. Očinsko pravo porođano. Pravo prvorođenca.	Najviše biće = Bog nebesa (često i s određenim božanstvima).	u unutrašnjoj Aziji: Uralo-Altai (Turci, Tataři); Indo-Germanski; Semito-Hamiti.
III. Sekundarne kulture	G	Totemistički kulturni okrug s materinskim pravom	Kulturna smjesa iz: D. i E. Slijevanje nižega ratarstva i višega lovstva	Pretežno očinsko ili pretežno materinsko pravo. Phratrije.	Sunce = Najviše Božanstvo, Mjesec = Pramaika ili Praded.	Otočje Južnoga mora, Australija, Sjever. Amerika i t. d.
	H = ε	Kulturni okrug sa slobodnim materinskim pravom	Kulturna smjesa iz: E. i F. Viši stepen nižega ratarstva. Sojemička kultura.	Dvorazredna egzogamna ženidba nesaje i polom materinsko pravo postaje slobodno. Ženidba se ograničuje po načelu krvnoga srodstva. Kavade. Lov na ljudske glave.	Nebo = muž Zemlje, koju u proljeće oploduje.	Južna Azija, Južno more, Zapadna Afrika i t. d.
	I = ζ	Kulturni okrug sa slobodnim očinskim pravom	Kulturna smjesa iz: D (+E) + F. Uzganjanje velikoga blaga u svezi sa poljođelstvom. Ratarstvo s plugom	Očinsko pravo bez clanske egzogamije totemizma. Mjesto njega: slobodno očinsko pravo.	Sunce = muž Zemlje, koju oploduje.	Južna i istočna Azija, Polinezija, Sudanski kraj, stare visoke kulture u početku (Egipat, Babilon) i t. d.
Visoke kulture						

* "Totem" imenuju Ođibwä (pleme sjeveroameričkih Indijanaca): neke značke ili grbove, što ih imaju neka njihova plemena. Ovdje znači totemizam neki osebniji kult spojen sa socijalnim znamenovanjem, kult životinje, što ju pleme drži kao svoju, srodnu.

nadenim etnološkim činjenicama potpuno oborena. To priznaje i W. Wundt već g. 1912. (Elemente der Völkerpsychologie S. 49 i dalje). Isporedi o svemu: Dr. W. Koppers: Die Anfänge des menschlichen Gemeinschaftslebens im Spiegel der neueren Völkerkunde. Volksverein, M. Gladbach 1921., Mensch aller Zeiten B. III. i t. d. Vidi: Bogosl. Smotra 1923. Sv. I. Semaine de Tillbourg str. 65.

IV. Najviše Božanstvo u Prakulturi.

Dr. Ehrlich ističe načelno, kako protiv evolucionista nije potrebno dokazivati pojedinačno za svako pleme u svakom kutiću zemlje, da je imalo ili da ima čisti pojam o Božanstvu. (Danas je izvan sumnje, da plemena bez neke religije nema). Teza evolucionista glasi: fizikalni zakon evolucije vrijedi svuda, i u religiji. Dakle je religija na najnižem, na najstarijem stepenu čovjeka jednaka — nuli. Ako mi dakle dokažemo barem za jedno od najstarijih ljudskih plemena, da vjeruje u čisto Božanstvo — pada teza evolucionizma. Pogotovu je pokopana, ako se može etnološki pokazati, kako plemena primitivnih očituju to čistije Božanstvo, što su u Prakulturi starija; a obrnuto da se mitologija, animizam, čarobnjaštvo, totemizam, naturizam i t. d. javljaju istom kasnije, i to pojedinačno kod nekih plemena, koja već čine prijelaz ili već pripadaju t. zv. primarnim kulturama. A ovo je danas dokazano. W. Schmidtov nacrt i poređaj kulturnih okruga, naročito u tom pitanju, poduprt je nepobitnim etnološkim činjenicama. Samo taj minuciozno i s najvećom mogućom akribijom obrađeni materijal ponukao je svjetske prvake u etnologiji, da tu činjenicu danas gotovo svi etnološki leaderi otvoreno priznaju (isporedi I. predavanje W. Schmidta). U Prakulturi ima dosta vjerovanja u čisto Božanstvo, i ako taj čovjek Najviše Biće sebi ne zamišlja metafizički, već često antropomorfski. (Prakultura ne predočuje prve ljude; genija nema, a da se i rodi, ne bi imao gdje da se razvije). Tako je na pr. Puluga Andamana sve načinio, i čovjeka, svemu je gospodar, nema početka i uvijek će biti, vidi u srce ljudsko, vrijeđa ga grijeh, naročito himba, umorstvo, krađa, preljub; grijeh onikazni na zemlji, a i po smrti je duši sudac. Izgleda kao vatra, ali je danas nevidljiv na

zemlji, jer stanuje na nebesima u velikoj (kamenj) kući. Puluğa je milostiv i pomaže one, koji trpe ili su u nevolji. Od njega je uopće sve dobro na zemlji. — Kari, Najviše Biće Semanga (na Malakki) ima natprirodni lik, a dah mu je kao vatra, ali je nevidljiv. Postoji vazda i prije stvaranja, jer je on sve učinio, osim zemlje i čovjeka, koje je načinio Ple, njemu podređeno biće na njegov nalog, ali je on, Kari, dao čovjeku dušu. Duše su na velikom drvu iza njegova prijestola. Ptica nosi dušu u materinju utrobu na njegov nalog. Kari zna sve, i ljuti se radi nekih čina ljudi, koje onda kazni ili gromom ili pomoću neke životinje Tinjui ili putem vjetrova, koji nose bolesti, a i suditi će dušama po smrti, jer je gospodar smrti kao i života.

Nema sumnje, da su ovi pojmovi azijskih Pygmeja, općeno priznate najstarije danas ljudske rase, čisto religiozno-moralni, i na tolikoj visini ó Najvišem Biću, kako ga gotovo učimo iz Objave. Afrički Pygmeji na pr. Boni, Ajongo i drugi ne zaostaju mnogo za ovima. Nešto je malo natrunito Najviše Božanstvo Jugoistočnih Australaca i Tasmanaca, ali još uvijek je Najviše Biće čisto. Na pr. kod plemena Kurnai zove se N. B. Mungan-ngaua = Naš Otac. Prigodom inicijacije leže mladići za tihe noći na zemlji, a onda na poziv starješine skoče naglo i dignu koplja u vis. Starješina kazuje kopljem spram neba i govori: Tamo stanuje Mungan-ngaua; On kaže: treba slušati starije, što imaš treba dijeliti s drugima, sa tuđom ženom ne smiješ općiti i t. d. U plemenu Yui n poštuju N. B. Daramulun. On je stvorio Murring (pleme) i on kaže ovako: sad starješina čini pantominom neka nedopuštena djela i poslije svakoga veli mladićima: »To ne«. Pleme Kamilaroi poštiva N. B. zvano: Baia me. Kod ovoga ima već natruha i t. d. — O kultu Najvišem Biću nismo u detalje informirani. Sigurno je, da mu se priprostim enklitičkim rečenicama mole, ako i nema određenih formula; da mu prinose primacijalne žrtve plodova na pr. pleme Nkula orah, Semang nekoliko kapi krvi uzete iz okoline koljena, Andamani prve plodove Yams-a i t. d. No najveći kult je jamačno to, što N. B. toliko časte, da sa strahopočitanjem o njemu govore, a pred tuđincem ne će ni da mu ime spomenu, da ga smatraju zakonošom i sucem, da doista vrše njegove zapovijedi, gdje su inače tako pusti i toliko vole svoju slobodu.

Dr. Ehrlich (protivno W. Schmidt)² drži, da su i inicijacije (na pr. kod Kurnai, Yuina, Kamilaroi i t. d.) formalna primacijalna žrtva mladosti Najvišem Biću. — Ovo vjerovanje u N. B. je sigurno autohtono. Dokaz na pr. kod plemena Yuin i Kamilaroi, da ženske ime Božje i ne znadu. A kad se mladiću kod inicijacije to ime kaže, veli mu Starješina, da ga ne smije drugomu govoriti, jer da će onda umrijeti. Da su misionari uveli to N. B. — ne bi bila nikakova tajna! Altjira N. B. kod Arunda ne brine se na pr. za ljude, ali je tu; dok se opet drugdje (na pr. Atnatu) brine za kakvu sitnicu, da na pr. brenčalo (Schwirlholz) kod inicijacije dobro zvrči — a za drugo kao da mu nije stalo. Takovi primjeri pokazuju, da je N. B. u ovih mlađih plemena ostalo još u uspomeni, ali je već korovom zaraslo, te se jedva gdje god nađu njegovi tragovi. Da je N. B. posljedica utjecaja misionara, ne bi se to moglo dogoditi, a našla bi se i po koja riječ ili kakvi obred, koji bi otkrio podrijetlo. — O animizmu, manizmu, čarobnjaštvu i t. d. u Prakulturi nema govora. Nije se dakle ta čista religija mogla razviti iz ovih prapočetaka, kako su apriorno tvrdili evolucionisti.

Ali zato ne treba tih pojava (animizma i t. d.) onako uopćeno poricati. Nalazimo ih u kasnijim kulturama. O tomu i o razvoju toga korova, koji napokon preraste i za guši čistu religiju, raspravlja W. Schmidt.

V. Pojam N. B. zamračuju poznije kulture.

Iznajprije, čini se, počinju ljudi miješati Najviše Biće sa muškim praocem plemena, koji, što dalje, postaje plemenu sve većim. Prirodne pojave velikih zvijezda i planeta počinju zaodjevati u antropomorfizme, da ih sebi nekako istumače. Tako se pomalo razvija mit, naročito o mjesecu kao muškom, koji dođuše umire, ali opet oživi. Mjesec im se čini sa svojim promjenama (fazama) kao slika (simbol) čovjeka. Praoca plemena miješaju u tu mitologiju, dok napokon ne stanu držati da je mjesec njihov praotac. Jer od Praoca potječu svi članovi plemena, drže ga u početku (kao kod Andamana, Semanga) nekim posrednim

² Ethnologische Bemerkungen zu theolog. Opfertheorien S. 22.

bićem između sebe i N. B. Kasnije pretaplja se sve više N. B. u toga Praoca. To se zbiva već u t. zv. bumeranškom okrugu Prakulture (u nacrtu i poređaju kulturnih okruga: C.). — Drugdje potiskuje sunce u pozadinu Najviše Biće, jer sunce drže izvorom sve snage prirode i tajnih silâ. Sunce je pobjednik i nad mjesecom i nad drugim zvijezdama, kojih svih nestaje, kad sunce uzlazi. O toj golemoj snazi sunca stvara se mit, i s tom sunčanom mitologijom (sunce je muško) slijeva se pomalo Najviše Biće. Tajne sile sunca i prirode mogu i neki ljudi iskoristiti, da čine i izvedu neobične pojave: čarobnjaštvo. U nacrtu: D. totemistički okrug primarne kulture. — Kad se žena doumila, da ne sabire samo bilje, već da i sama sadi i kultivira, stekla je pred mužem, koji još i dalje tumara za lovom, veliku prednost. Kultura tla nametnula je potrebu kućišta i žena je prirodno gospodar kuće. Ženska priroda, koja je nekako kao vezana na mjesec, postavila je u mjesec sve težište i uzročnost oplodivanja i gospodarskoga napredovanja. Mjesec (naravno sada ženskoga roda) je Najviše Biće. Ali se i svako biće prirode zamišlja da ima dušu kao i čovjek (animizam). Muški, potisnuti sa svoga prirodnoga prvenaštva u porodici, poštivaju i dalje svoje djedove (manizam). Kulturni okrug E primarne kulture. — Ponajvećma su od Najvišega Bića Prakulture pridržala nomadska plemena primarne kulture, koja su prva upitomila neke životinje (konj, rogato blago). U Prakulturi je čovjek zamišljao, da N. B. stanuje u nebu, svom stvorenju t. j. nad obzorjem, na najvišem mjestu, odakle sve vidi, sve stvara i svim upravlja, a pojavama neba (bljesak, grom, vjetrovi i t. d.) da se samo poslužuje. Kad je to poimanje stalo tamniti, nije se zato zaboravila veza N. B. sa tvarnim nebom, te je ovo bilo simbol N. B. Ali puk je N. B. vazda shvaćao osobno, makar antropomorfski, zato je i onda, kad je nebeske sile personificirao, podvrgao te niže bogove Najvišem, gospodaru nebesa. Kulturni okrug F u primarnoj kulturi. — Najgore je postradala vjera u Najviše Biće u sekundarnim kulturama (G, H, I), gdje se mitologije primarnih među se izmiješale, a poradi novih gospodarskih i socijalnih prilika nadošli novi utjecaji, koji su se opet odrazili u novim kompliciranim mitima i vjerovanjima. Mit zamjenjuje čovjeku za vrijeme pretpovijesti ono, što mi

danas zovemo znanost i filozofija. Naravno, da pod tim naziranjem na svijet, da pod tim shvaćanjem početka i cilja čovjeka i svijeta, pati i stradava čista religija Prakulture. Tako i danas različni filozofski pogledi često puta teško natrunjuju vjeru kršćansku.

* * *

Konkretna ilustracija k ovim općenim predavanjima bila su detaljna predočavanja misionara: O. Stenza: o religiji i običajima u Južnom Šantungu (Kina); O. Schebeste: o religiji Južne Afrike; O. Koppers-a: Religija Jagansa na Ognjenoj zemlji (Južna Amerika); O. Schumacher-a: Religija Ruanda (Istočna Afrika).

S velikim je interesom saslušano predavanje O. Koppers-a: **Christentum und Buddhismus**. Prvi veći dio toga predavanja poznat je čitaocima »Bog. Smotre« (1923. Svezak II. str. 222). U drugom dijelu govori Koppers o navodnim sličnostima Budhizma i Kršćanstva. Iznosi tri etape u tom raspravljanju: Jacolliot, Notović, Garbe. Danas priznaju svi stručnjaci jednodušno, da unutrašnje veze između kršćanstva i budhizma, koji je idejno materijalistički ateizam i skranji pesimizam, nema i ne može da bude. Četiri navodne paralele, što ih iznosi Garbe, kao neku indirektnu ovisnost kršćanstva od budhizma: jasno su osvijetlili kao nemoguće današnji prvi poznavaoči budhizma: Oldenberg, Dallmann, Poussin. I protest liberal Karl Beth, inače vrstan historik, pobija otvoreno svaku ovisnost, jer nema kriterija ni forme ni kvantiteta.

* * *

Iz pomoćnih znanosti, što su u uskoj vezi sa znanosti religijâ, treba istaknuta tri vrlo lijepa i duboka predavanja: Prof. dr. Wunderle: *Geschichte und Aufgabe der Religionspsychologie*; Prof. dr. Menghin: *Prehistorische Methode und Kulturkreislehre*; Prof. dr. Ehrlich: *Religiöse Ideen im Paläolithikum*.

U tim problemima nije jošte mnogo to sigurno utvrđeno. Psihologija religije ima veliku zadaću, ali

će ona moći istom sada početi da radi (koliko nije govor o kršćanskoj religiji), kad su barem konture etnološko-historičkoga gradiva nacrtane. — Dr. Ehrlich je svoje predavanje o religioznim idejama u Paläolitiku svršio negativnim rezultatom. Držimo, da pokapanje — a to je sigurno postojalo — i briga o mrtvom dokazuju mnogo. On sam u predavanju ističe, da bi to moglo značiti vjerovanje u s onkraj groba, a i neke slike nađene u spiljama čine mu se, da odaju religiozni karakter. Sigurno da sve to i drugo ne dokazuje vjerovanje u N. B. Ali dokazuje vjerovanje u neko biće više od čovjeka, koje i po smrti, dakle nad zemljom, ima neku moć nad čovjekom. Ne smeta, što drugi crteži podsjećaju na totemizam, animizam ili magizam. Iz etnologije znamo, da su te pojave korov, koji je prareligiju iskvario i ugušio. Dakle je pred tim morala da postoji.

VI. Prehistorija i etnološki kulturni okruzi.

O religioznim idejama u Paleolitiku moći će se izreći definitivni sud, kad znanost sigurno utvrdi paralelu i genetičku vezu kulturnih okruga u prehistoriji i etnologiji. Prof. dr. Menghin je već u Tilburškoj »Semaine« utvrdio, da te paralele bezuslovno postoje. (Isp. Bogosl. Smotra 1923. sv. I. str. 71.). Iznio je i svoje poglede, kako drži, da se kultura pojedinih istraženih prehistorijskih epoha podudara sa pojedinim utvrđenim etnološkim kulturnim okruzima. U predavanju u St. Gabrijeleu naglasuje prof. Menghin još jače, kako se o kulturnim okruzima ne smije sumnjati, jer što dublje istražujemo prehistoriju to je evidentnije, da se ona razvijala u kulturnim okruzima, od kojih je jedan utjecao na drugi. Kad se te prehistorijske kulture, koliko nam je od njih što preostalo, isporede sa utvrđenim etnološkim kulturnim okruzima: moguće je otkriti često sasvim sigurne, a često vrlo vjerojatne paralele, pa čak i genetičke veze. Ali treba priznati, da tu znanost još nije svoju posljednju rekla. Za neke se okruge istom nagada kamo pripadaju, dok se drugima još nisu našle korespondentne paralele.

Pogledajmo poredbenu skrižaljku etnoloških kultura i kulturnih okruga (kako ih danas crta kulturno-historijska

Etnologija		Prehistorija		
I. Prakultura	Kulturni okruzi	Nazivi prehistorij. nalaza i kultura prema mjestima nalazišta	Stari Paleolitik	
	A. Pigmejski	Préhelléen Chelléen		
	B. Tasmanski	Acheuléen. La micoque		
II. Primarne kulture	C. Bumeranški	Prémoustérien (Krapina) Moustérien (Neanderthal)	Mladi Paleolitik ili Arheolitik	
	D. Totemistički lovački	Aurignacien Raniji Capsien (Mentone)		
	E. Matrijarhatski vrtljarski	Protosolutréen Solutréen		
Arktička kultura	F. Nomadski stočarski	Magdalénien (Cro-Magnon) Azilien	Neolitik	
	G. Totemistički vrtljarski	Campignien Kjökkenmøddingen Arktička kultura		Raniji neolitik ili Epipaleolitik
	H. Matrijarhatski ratarski	Početna keramička Prednja azijska. Hamitolibijska Nordijska		Čisti neolitik
III. Sekundarne kulture	I. Polinezijski sudanski	Mlađa keramička Proširena nordijska	Kasni neolitik	
IV. Tercijarne-Protohistorijske	Matrijarhatski ratarski + azijski nomadski stočarski. Prodiranje Arijskog nomad. stočar. u Evropu. Čisto Arijska kultura u Evropi.		Brončano doba	
V. Historijske kulture	U sjever. Africi i Prednjoj Aziji već historij. doba (Egipat, Sumeri Akadijci, Elam).			

škola) i prehistorijske epohe sa nađenim ostacima kulture, nazvanim prema mjestima njihova nalazišta.³

a) U starom paleolitiku jesu samostalne kulture: Chelléen i Prémoustérien. O Préchelléenu ne znamo ništa, jer su eolithi neriješeni problem. Acheuléen, La micoque i Moustérien jesu mješavine Chelléena i Prémoustérienna, koji se u Evropi javljaju istodobno. Poređivanje ostanaka svih kultura pokazuje, da Chelléen vjerojatno ima veze sa etnološkom bumeranškom kulturom, a Premoustérien vrlo vjerojatno sa tasmanskom. — La micoque je mladi acheuléen en miniature. Prof. Menghin misli, da je to sitno oruđe i oružje možda ostatak onih Pygmeja, koji bi se prema njegovoj hipotezi imali miješati sa kulturom Aurignacijena i time proizveli kulturu Capsien. Inače za pygmejski kulturni okrug nema tu paralele.

b) U mladom paleolitiku je Aurignacien bez sumnje jednak totemističkom lovačkom kulturnom okrugu etnološkom. Protosolutréen (Předmost) jednak je vjerojatno matrijarhatsko vrtljarskom okrugu. — U južnoj Evropi i sjevernoj Africi ima kulturni okrug Capsien. Taj ima veze sa hamitolibijskim okrugu čistoga neolitika. Prof. Menghin drži, da su nosioci mlađega paleolitičkoga Capsiena bili Protohamiti (Pigmoidi?), dakle neki nomadi stočari, i da je taj Capsien mješavina Aurignaciena (totemističke lovačke kulture) i Pigmeja, koje pretpostavlja iz La micoque. Inače nema etnološki nomadski stočarski kulturni okrug dosad u prehistoriji, barem ne u mlađem paleolitiku, svojih paralela.

c) Etnološke sekundarne kulture nalaze svoje paralele u mlađem Paleolitiku (ili Archeolitiku) i u početku Neolitika.

Solutréen je sigurno jednak etnološkoj totemističkoj vrtljarskoj kulturi. Magdalénien i azilien vraćaju se jače k originalnom totemist. lovačkom kult. okrugu.

³ Pripominjemo, da su nazivi etnoloških okruga prikrojeni hrvatski, kako bi se lako mogli općeno nazivati, dakle kombinirano prema terminologiji prof. W. Schmidta, Foy-a i drugova. Nazivi prehistorijski uzeti su prema istraživanjima prof. Menghina i drugova.

Campignien i Kjökkenmöddingen ranijega Neolitika sigurno su paralelni sa matrijarhatskim ratarskim kultur. okrugom.

Arktička kultura jest od česti na sjever izgurani Campignien (ravan donekle matrijarhatskoj ratarskoj kulturi), a od česti mogli bi to biti apsorbirani elementi koje sjeverne euroazijske prakulture.

Polinezijski sudanski kult. okrug etnologije nema dosad direktne sličnosti u Prehistoriji.

d) Četiri kulture čistoga Neolitika (početna keramička, prednjoazijska, hamitolibijska, nordijska) nijesu drugo već različno niansirane mješavine Campigniena — matrijarhatske ratarske kulture sa azijskim nomadskim stočarima.

Za kasnoga Neolitika prodiru Arijski nomadski stočari u Evropu. (Isp. Berichten des Forschungs-Institutes für Osten und Orient in Wien, III. Band. Sonderabdruck 1923.: Oswald Menghin: Kulturhistorische Ethnologie und prähistorische Archäologie. Dostora opsežnije u »Anthropos«).

VII. Specijalna predavanja.

Još su održana pojedinačna predavanja iz znanosti religija, koje imadu ili se iznose da imadu tijesnu svezu sa kršćanstvom. Tako je prof. dr. Klameth predavao: Sumerisch-akkadische Parallelen zur biblischen Urgeschichte; Prof. dr. Kmoskò: Weinachten, Jungfrauengeburt und Heilbringer in den heidnischen Mysterien. Kako su ovo specijalna pitanja, obrađivana s detaljnim aparatom, nije ih moguće u kratkom referatu iscrpsti. To više, što bi neki odgovori predavača na iznesene probleme iziskivali naročitu detaljnu kritiku, koja nije na mjestu u ovom referatu.

* * *

Da završim. Ovaj je kurs dokaz velikoga rada predavača oko zamašnih problema, što muče čovječanstvo. Iznio je i znamenitih pozitivnih rezultata, koji će teologu otkriti novu dosad nepoznatu »teologiju«, a modernom inteligentu i nauč-

njaku, kako je evolucionizam u socijalnoj i duhovnoj kulturi — res derelicta et spreta. Pokazao je, koliko je znamenit studij znanosti religija, kad se vrši historijskom kritikom. Utvrdio je, da duhovna kultura ne drži koraka sa materijalnom od prvoga početka čovječanstva. Što više, da materijalno nastoji prigušiti ili nagrditi duhovno. Ali je pokazao i to, da se duhovno ugušiti ne da, da sveđer na novo izbija, da se u jačih duhova (nomadi) održava makar i kao biser u zamuljenom pijesku: dok ne dođe plenitudo temporis i dok Gospodin Isus Krist ne reče: U početku nije bilo tako... Rečeno je starim...

Dr. Fran Barac.

